

„Vo vašej sladkej materinskej reči“: K príčinám vzniku sakrálnych objektov (na príklade etnicky zmiešanej oblasti južného Slovenska)

József Liszka

DOI: 10.62800/NR.2024.3.04

“In Your Sweet Mother Tongue”: On the Causes of the Origin of Sacral Structures (Using the Example of the Ethnically Mixed Region of Southern Slovakia)

The article presents illustrative examples from the practice of constructing monuments and adapting sacral spaces in the ethnically mixed region of southern Slovakia. The presented structures, the sacral spaces that define those structures, and the related celebrations of significant religious and national holidays contribute, often in a complementary manner, to the creation and preservation of local, regional, and national identity. The sacral spaces observed reflect the layering of structures and the temporal shifts in the highlighting of their legacies. The primary motivation for constructing many of these structures was purely religious; however, there is also a secondary connection of the sacral with national/ethnic or local history. The formation of modern European nations strengthened the significance of national patron saints, and since then, the national has gradually predominated over the sacral, as evidenced by the text of the study presenting the results of field research conducted in two localities with a mixed Slovak and Hungarian population.

Key words: sacral space, monuments, identity, ethnic conflict, memory locations

Acknowledgement: Článok vznikol s podporou projektu APVV-20-0336 „Premeny spoločenstva Maďarov na Slovensku za posledných sto rokov s osobitným dôrazom na ich každodennú kultúru“.

Contact: doc. PhDr. Jozef Liszka, PhD., Fórum inštitút na výskum menšín – Výskumné centrum európskej etnológie. P.O. BOX 154, 945 01 Komárno 1, Slovenská republika; e-mail: liskajozsef@azet.sk; ORCID: 0000-0003-2002-0685

Jak citovat / How to cite: Liszka, József. 2024. „Vo vašej sladkej materinskej reči“: K príčinám vzniku sakrálnych objektov (na príklade etnicky zmiešanej oblasti južného Slovenska). *Národopisná revue* 34 (3): 199–214. <https://doi.org/10.62800/NR.2024.3.04>

*Leben voll von Politik, die zur Religion wird,
und Religion, die zur Politik wird,
ein Roman historischer Ewigkeit.*
(Miguel de Unamuno)

Nápisy na katolíckych malých sakrálnych pamiatkach v celej Európe sa zvyčajne začínajú formulkou, ktorú možno odvodiť od známeho jezuitského hesla sv. Ignáca z Loyoly: *ad maiorem Dei gloriam* (= *Na väčšiu česť a Božiu slávu*). Tá sa často vyskytuje na rôznych objektoch aj v podobe skratky AMDG. Toto slovné spojenie sa objavuje na prístenných krížoch a na podstavcoch sôch v rôznych jazykových mutáciách: *Na väčšiu slávu*

Božiu; Ke cti a chvále Boží; Bogu na slávu; Na większą chwałę Bożą; Ehre Gottes; Isten nagyobb dicsőségére atď. Týmto spôsobom sa zdôrazňuje na objektoch už prítomná kresťanská symbolika aj silou slova, hlásajúca spojenie s Bohom.

Boli však v užšom zmysle slova skutočne postavené tieto objekty *výlučne* na Božiu slávu? Keby to bolo tak, nebol by potrebný žiadny nápis – veď už samotný náboženský symbol, resp. súbor symbolov vyjadruje kresťanskú horlivosť, ktorá inspirovala darcov k postaveniu takých objektov. Alebo keď už nápis, tak bez uvedenia mena darcu. Samozrejme existujú aj takéto objekty, ale tie sú skôr ojedinelé. Z analýzy nápisov sa dajú

vyvodiť ďalšie závery. Ak totiž tieto nápisy dôkladnejšie preskúmame, tvrdenie, že boli postavené na slávu Božiu, a dokonca z kresťanskej horlivosti, je v kontexte ďalších príčin a okolností prinajmenšom neisté. Otázku, či ozajstným dôvodom vzniku toho alebo oného sakrálného objektu mohla byť *jedine* kresťanská zbožnosť, som už kedysi rozoberal (por. Liszka 2012, 2013c), pričom som vychádzal z databázy malých sakrálnych pamiatok Výskumného centra európskej etnológie v Komárne (Slovensko).¹ Na tomto mieste zhrniem v stručnosti základný zámer a závery. Mojim východiskom je konštatovanie, že v mnohých nápisoach na sakrálnych objektoch sú meno/mená staviteľov uvedené verzálami, teda zdôrazneným spôsobom. Je to teda tak to prvé, čo náhodného pozorovateľa upúta, pričom formulka odkazujúca na Božiu slávu je zjavne nenápadnejšia. Na ilustráciu uvádzam príklad Silickej Jablonice (okr. Rožňava), kde pri ceste vedúcej k rímskokatolíckemu kostolu stojí dodnes liatinový kríž z roku 1903 s maďarským nápisom (obr. 1).

Nebolo ťažké zistiť, že Julianna Leskó, ktorá kríž dala postaviť, emigrovala do Ameriky² niekedy koncom 19. storočia a peniaze zo svojho zárobku poslala matke do domoviny, aby (zrejme okrem iného) dala postaviť tento kríž. Pokiaľ vieme, do dediny sa už nikdy nevrátila, ale kríž nesúci jej meno na kedysi frekventovanej ceste

Obr. 1. Kríž v Silickej Jablonici. Preklad nápisu: Na slávu Božiu / z Ameriky / LESKÓ / JULIANNA / 1903. Foto Ilona L. Juhász, 2000

sa zachoval. Počet rímskokatolíckeho obyvateľstva obce sa zmenšil na niekoľko ľudí, a priestor, ktorý bol kedysi centrom, v súčasnosti stratil svoj význam. O okolie kríža sa však stará miestne reformované (kalvínske) spoločenstvo. Objekt sa stal symbolom skôr miestnej pamäti a lokálnej identity než náboženskej úcty (por. Becze 2008: 164 – 165).

Na základe spomínanej komárňanskej databázy malých sakrálnych pamiatok môžeme konštatovať, že katolícke sakrálné objekty dali postaviť pomerne často bezdetné rodiny, aby takto pre budúcnosť zachovali svoje meno.

Dôvody vzniku týchto objektov, presahujúce náboženský podnet (teda okrem náboženskej iniciatívy), možno zaradiť do nasledujúcich kategórií:

1. osobná a/alebo rodinná sebareprezentácia (viď vyššie uvedený príklad zo Silickej Jablonice),
2. skupinovej sebareprezentácia,
3. miesta pamäti: a) miesta napomínania (varovania), b) miesta spomínania, c) miesta hraničných prípadov (hraničné línie, rozlúčka) (por. Liszka 2012).

V nasledujúcom texte uvediem prípady z južného Slovenska, ktoré je ale možno aj zovšeobecniť. Ide o prípady skupinovej (etnickej) sebareprezentácie v sakrálnom priestore, teda o fenomén, v ktorom sa (zdanlivo) sakrálna a (zdanlivo) profánna najčastejšie prelína. Na úvod je však treba objasniť isté terminologické otázky.

Exkurz 1.

Pre potreby tejto štúdie sa obmedzujem predovšetkým na základné (a zjednodušené) definície termínov potrebných na vytvorenie spoločného jazyka, bez konfrontácie s rôznymi teologickými, sociologickými, antropologickými a filozofickými názormi. Je tak azda prijateľné, že pojem sakrálny, vytvorený z latinského *sacer* (= posvätný), znamená niečo nadprirodzené, jestvujúcim mimo tohto sveta. Rudolf Otto vo svojom vplyvnom diele vidí podstatu posvätného v *numinóznom*, ktoré je mimo všetkého, ako niečo „celkom iné“, neporovnateľné so žiadnym iným ľudským javom, so žiadnym iným javom vesmíru, neuchopiteľné a pre človeka desivé (Otto 1947: 5 – 7). Mircea Eliade pri hľadaní podstaty posvätného zdôrazňuje, že „človek poznáva posvätné, pretože sa *zjavuje* a ukazuje ako absolútne odlišné od profánneho.“ Tento prejav posvätného označuje gréckym slovom *hierofánia* (*hieros* = posvätný; *phainomai* =

ukázať sa), čo znamená manifestácia svätosti, a potom s lakonickou stručnosťou definuje posvätné (sakrálné) ako „opak profánneho“ (Eliade 1957: 8). Čo však chápeme pod pojmom profánny? Slovo pochádza z latinského *pro-* (= pred) a *fanum* (= svätyňa) a používa sa na označenie bežného, veľmi všedného prostredia a jeho javov, miesta, ktoré nie je posvätné (mimo svätyne). Situácia však nie je taká jednoduchá. Otto upozorňuje (síce nie tým výrazom) na devalváciu posvätného (posvätná vôľa, posvätná povinnosť atď.) a na to, že samotné posvätné nemusí byť nevyhnutne náboženským pojmom a nemusí mať nevyhnutne ani pozitívnu konotáciu (Otto 1947: 6).

Kategória posvätného (sakrálného) teda vyhovuje aj nenáboženským predstavám, zároveň je však aj historicky a sociálne determinovaná, čo znamená, že ňou možno rozumieť aj javy, ktoré sa vo verejnom diskurze považujú za profánne. Môže to byť prípad niektorých etických alebo aj sociálnych javov. Posvätné sa teda môže rozširovať na profánne, alebo ak chceme, profánne môže byť sakralizované, zatiaľ čo inokedy – alebo podľa iných koncepcií (pozri nižšie) – môže byť posvätné profanizované, sekularizované.

Posvätnému (sakrálnemu) priestoru ako fenoménu je tiež venovaná početná odborná literatúra. Zahŕňa tak rozsiahle, celokontinentálne oblasti, teda oblasti zakreslené na nábožensko-geografických mapách, ako aj geograficky o niečo užšie sakrálné krajiny (*Sakrallandschaft*), ktoré sú často súčasťou areálu konkrétneho pútnického miesta, a tiež lokálne sakrálné priestory, ktoré sa vytvorili v bezprostrednej blízkosti niektorých posvätných miest či objektov.³ V našom prípade budem hovoriť práve o tých posledných. Mircea Eliade definuje posvätný priestor (*heiliger Raum*) a ľudský príbytok (*menschlicher Wohnstatt*) ako „dve formy bytia vo svete“ (*zwei Arten des In-der-Welt-Seins*) (Eliade 1957: 10 – 11). Podľa Aleidy Assmann posvätné miesta sú tie, kde možno zažiť prítomnosť božstva. Posvätný priestor je kontaktnou zónou medzi Bohom a človekom.⁴ Ide o bežnú (a v tomto prípade samozrejme veľmi zjednodušenú) definíciu. Práve objavením posvätnosti určitých miest vznikajú posvätné miesta a posvätné priestory, ktoré sa okolo nich rozvíjajú (por. Hartinger 2002). Jadrom posvätného priestoru môže byť prírodný útvar (skala, strom, prameň), v ktorom sa prejavuje posvätnosť, alebo ľudská stavba (kostol), ďalej posvätná kópia jedného či druhého (kalvárie a krížne

cesty, lurdské jaskyne, kópie sôch svätých z pútnických miest atď.). Sú to miesta, kde sa sústreďujú náboženské obrady daného spoločenstva, či už z úzkeho, alebo širokého okolia, ktoré sa pravidelne opakujú a sú okrem iného štruktúrované podľa kalendárneho času. Podobnú úlohu môžu zohrávať aj národné a etnické pamätne miesta (miesto významnej bitky, miesto narodenia alebo hrobu významnej národnej osobnosti, ale aj s nimi spojené sekundárne pamätne miesta, ako sú pamätne stĺpy, sochy a pod., spojené s významnými udalosťami národných dejín), ktoré časom vytvárajú okolo seba aj *národný sakrálny priestor*, bohatý o ďalšie národné symboly.⁵ Tieto dva fenomény, náboženský a národný sakrálny priestor, sa veľmi často kontaminujú a vytvárajú špecifický sakrálny priestor, v ktorom náboženské aspekty posilňujú národné a naopak: národné prvky výraznejšie zdôrazňujú náboženské aspekty.⁶ Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že tieto presahy by sa dali vysvetliť existenciou tzv. etnických náboženstiev,⁷ ale dostupné údaje to nepotvrdzujú. Fenomén, že miestna regionálna alebo národná identita prevažuje nad konfesionálnou príslušnosťou, je bežný a zdá sa byť takmer prirodzený. Obyvatelia danej lokálnej (subregionálnej) komunity patriaci k rôznym konfesiám sa spoločne zúčastňujú na oslavách niektorých národných sviatkov, objekty považované za národné symboly (napr. súsošie sv. Cyrila a Metoda alebo socha sv. Štefana) na ekumenickom základe spoločne požehnávajú duchovní miestnych náboženských obcí atď. (por. L. Juhász 2005, 2008; Liszka 2001, 2004; Lukács 2021). Môže to však byť aj naopak: dedinské komunity rovnakého náboženstva, ale rôznych národností môžu byť v cirkevných otázkach rozdelené z národnostných dôvodov.

Pozrime sa na konkrétny príklad sakrálného priestoru v obci Dvorníky,⁸ relatívne malej lokalite s maďarskou väčšinou,⁹ ktorá sa nachádza na východe Slovenska neďaleko Košíc. Na úvod niekoľko základných, pre našu tému relevantných informácií o tejto obci. Rímskokatolícky kostol Narodenia Panny Márie je v centre dediny, ktorá má vretenovitú zástavbu. Z historických prameňov sa dozvedáme, že na tomto mieste stál už minimálne v roku 1512 malý kostolík zasvätený sv. Petrovi a Pavlovi. Priestor okolo neho až do 18. storočia slúžil ako cintorín. Počas tureckej okupácie a reformácie bol kostolík značne poškodený. Keď ho rímskokatolíci získali späť, bol v roku 1758 rozšírený. Od tohto obdobia sa

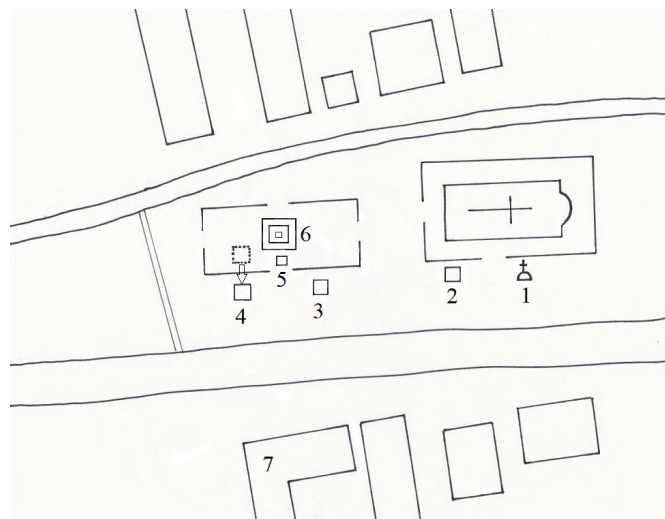
v prameňoch spomína ako chrám zasvätený Narodeniu Panny Márie. Kostol, ktorý stojí dodnes, bol postavený na tomto mieste v rokoch 1800 – 1801, vysvätený bol v roku 1801 (Juhász, A. 2002: 41 – 42, 53 – 54; 2014: 41 – 42). Na čelnej stene budovy bola v roku 2001 umiestnená pamätná tabuľa pri príležitosti 200. výročia jej vysvätenia. Nad jej textom dominuje výrazný maďarský národný znak, pod ktorým sú dva riadky veršov maďarského básnika Mihálya Tompu (1817 – 1868) – mimochodom duchovného reformovanej cirkvi! – s názvom Svätý prah (= *Szent küszöb*): „Nech je v blesku a v hrmení / viera ako skala pevná“ (= *Legyen villámban, dördületben / a hit, mint szikla rendületlen!*). Za veršami nasleduje prvá veta prekladu 46. žalmu v spevníkoch reformovanej cirkvi (tiež citovaný Tompom v citovanej básni): „Boh je našou nádejou“ (= *Az Isten a mi reménységünk*. Slovenský katolícky preklad: „Boh je naše útočisko“). Ďalej nasleduje informácia, že pamätnú tabuľu 30. septembra 2001 posvätil miestny [rímskokatolícky] farár, dekan Pál Oravec (obr. 2).

Obr. 2: Pamätná tabuľa pripomínajúca 200. výročie vysvätenia kostola vo Dvorníkoch rímskokatolíckou cirkvou. Foto József Liszka, 2021

Sakrálny priestor (v zmysle konfesionálnom i etnicom) okolo kostola sa vytváral počas mnohých desaťročí a stále sa rozvíja. V nasledujúcom texte predstavím jednotlivé objekty tohto areálu na základe spomienok informátorov,¹⁰ mojich vlastných zistení z terénu (z rokov 2018 a 2021), pozorovaní a tlačených zdrojov.¹¹ (Obr. 3)

Najstaršou malou sakrálnou pamiatkou je nedatovaný prícestný kamenný kríž („kostolný kríž“ = *templomkereszt*), stojací na južnej strane kostola, v blízkosti bočného vchodu, ale už mimo oplotenia kostola, vpravo od plotovej brány. Nenachádza sa na ňom žiadny nápis, ale na základe tvaroslovných znakov možno usudzovať, že na neskorobarokovom vápencovom podstavci z 18. – 19. storočia je osadený novší, na hnedo natretý kamenný (betónový?) kríž s liatinovým korpusom (ešte mladšia náhrada, o čom svedčia stopy ďalších upevňovacích bodov na ramenách kríža). Kríž je ohradený plotom pozostávajúcom zo štyroch vápencových stĺpov v štýle sokla kríža, spojených železnými tyčami. Na objekte je vidno sústavnú, starostlivosť a údržbu – a neodbornú „konzerváciu“. Z monografie osady vyplýva, že kríž dal postaviť János Simkó s manželkou Juliannou Tisza v rokoch medzi dvoma svetovými vojnami. Simkó bol zámožný gazda, ktorý istý čas pracoval aj v Amerike. Kríž bol venovaný pamiatke ich syna, ktorý

Obr. 3. Situačný plán sakrálného priestoru okolo rímskokatolíckeho kostola v Dvorníkoch: 1. kostolný kríž; 2. Božie muky; 3. socha sv. Štefana; 4. pamätník deportovaných; 5. pamätný stĺp; 6. štátna vlajka; 7. Cirkevná základná škola svätého Štefana. Nákres J. Liszka 2023

zomrel vo veku 20 rokov. Podľa farských dokumentov sa však pri kostole nachádzal kríž už v 18. storočí (por. Juhász, A. 2014: 49). Je tak zrejmé, že medzi dvoma svetovými vojnami išlo o obnovu, nie však o vznik spomínaného objektu. (Obr. 4)

Na ľavej strane plotovej brány je vidieť najmladšiu stavbu sakrálneho priestoru – Božie muky (miestni obyvatelia je nazývajú „kaplička“ = *káponka*) s farebnou, plastovou plastikou Panny Márie Fatimskej. Pred ňou sú tri polychrómované sochy kľačiacich postáv detí – pastierikov, ktorým sa Panna Mária podľa legendy zjavila. Jediný nápis na plochom podstavci je FATIMA. Objekt je vo vzornom poriadku, zjavne udržiavaný, obklopený plastovými ozdobami. Pri príležitosti stého výročia fatimského zjavenia sa v roku 2017 konala púť do Fatimy, kde farár Juhász spolu s niekoľkými veriacimi kúpil túto skupinu sôch.¹² Súsošie bolo určené pre Cirkevnú základnú školu sv. Štefana, ktorá bola založená niekoľko rokov predtým, pretože postavy troch pastierikov by deťom boli blízke. O umiestnení sa dlho diskutovalo, školský dvor vraj nebol vhodný a kostolníčky uprednostnili umiestnenie v kostole alebo aspoň v jeho blízkosti. Farár argumentoval, že priestor vo vnútri aj okolo kostola je už preplnený, a umiestnenie sa stále odkladalo. V roku 2018 cirkevné orgány farára premiestnili a jeho nástupca sa s veriacimi dohodol na terajšom umiestnení. Bývalý farár bol v roku 2019 prítomný pri vysvätení objektu, ale na obrade sa oficiálne nezúčastnil.

Obr. 4. Prícestný (kostolný) kríž a Božie muky so sochou Panny Márie Fatimské pri bočnom vchode do rímskokatolíckeho kostola v Dvorníkoch. Foto József Liszka, 2021

Na pomyselnnej priamke s dvoma uvedenými objektmi je osadená drevená socha sv. Štefana na betónovom podstavci obloženom kamennými doskami, bez akéhokoľvek informatívneho nápisu. Socha stojí oproti budove Cirkevnej základnej školy sv. Štefana,¹³ na opačnej strane ulice. V septembri 2012, rok po založení školy, bola socha odhalená pri príležitosti otvorenia školského roka. Toto dielo Jánosa Lukácsa, rezbára z Moldavy nad Bodvou,¹⁴ posvätil farár Attila Juhász na slávnosti, na ktorej sa zišla nielen celá obec, ale aj širšia maďarská komunita zo Slovenska. Slávnostný príhovor mal starosta Sándor Miliczky, László Pék, predseda Zväzu maďarských pedagógov na Slovensku, László Köteles, bývalý poslanec slovenského parlamentu a Anikó Köteles, riaditeľka Cirkevnej základnej školy sv. Štefana. Na slávnosti zaznela maďarská hymna a nábožná hymna zo začiatku 18. storočia, ktorá sa považuje aj za katolícku hymnu Maďarov, s názvom *Boldogasszony Anyánk* (= *Naša blahoslavená Matka*) (VE 2013a). Socha sa v súčasnosti uctieva ročne dvakrát, a to 30. mája, podľa miestnych na „deň školy“ (u maďarských rímskokatolíkov je to sviatok sv. Pravice¹⁵), a potom pri príležitosti začiatku nového školského roka. Dňa 20. augusta – ktorý je zároveň maďarským štátnym sviatkom, dňom sv. Štefana – v obci oslavujú sviatok nového chleba (VE 2013b), ktorý zahŕňa posvätenie chleba z čerstvého obilia (por. Juhász, A. 2014: 48; Kovács, Á. 2006: 115 – 193). (Obr. 5)

Obr. 5. Posvätenie chleba pri soche sv. Štefana dňa 20. augusta 2013 v Dvorníkoch. Foto z archívu Attilu Juhásza

Na pomyselnej línii kostolného kríža, Božích múk a sochy sv. Štefana sa ďalej nachádza kamenná socha matky, ktorá sa vystrašene obzerá dozadu a túli sa k nej malé dieťa. Podľa nápisu na podstavci bola socha bola postavená na pamiatku odvečeným a vystaňovaným osobám z dediny. Objekt stál pôvodne v bezprostrednej blízkosti bývalého podstavca maďarskej štátnej vlajky (podrobnejšie pozri nižšie). Slávnosť v roku 2009 sa začala omšou v kostole, ktorú slúžil Attila Juhász, po nej sa pri soche prihovoril primátor Sándor Miliczky, nasledoval prejav poslanca slovenského parlamentu Lászlóa Köteles a nakoniec báseň (s iredentistickým podtónom) Alberta Wassa *Vrátte mi moje hory!* (= *Adjátok vissza a hegyeimet!*). Sochu posvätil miestny rímskokatolícky farár a zádielsky kalvínsky farár András Dukon. Obrad ukončilo vystúpenie miestnej ženskej speváckej skupiny. Medzi hosťami boli aj zástupcovia partnerskej lokality Kázsmárk (Maďarsko), ktorí k soche položili vence (*Szoborszentelés...* 2009). Približne v čase postavenia sochy sv. Štefana (2012 – 2013?) bol objekt posunutý o niekoľko metrov ďalej, aby boli so sochou sv. Štefana, sochou Fatimy a kostolným krížom v jednej línii. Podľa dobových fotografií socha v roku 2013 určite stála na dnešnom mieste (obr. 6).

Na polceste medzi oboma vyššie spomínanými sochami sa pripája dláždený chodník ku kolmej línii, vedúcej k tzv. kopijovitému stĺpu (maď. *kopjafa*)¹⁶, ktorý bol

Obr. 6. Posvätenie pomníka odvečeným a vystaňovaným osobám vo Dvorníkoch dňa 26. októbra 2009. Z archívu Attilu Juhásza

postavený 22. marca¹⁷ 2013 pri príležitosti 165. výročia revolúcie a vojny za slobodu 1848/49. Slávnosť sa začala spevom maďarskej hymny, po ktorej nasledovali príhovory (starosta Sándor Miliczky, podpredseda republikovej rady Csemadok-u¹⁸ László Köteles), slávnostné vystúpenie učiteľov a žiakov Cirkevnej základnej školy sv. Štefana a vystúpenie speváckeho zboru miestnej organizácie Csemadok-u (VE 2013a). Objekt, ktorý vytesal István Ulman z Krásnohorskej Dlhej Lúky (por. L. Juhász 2005: 91 – 92), posvätil rímskokatolícky farár Attila Juhász. Pamätný stĺp každoročne 15. marca ozdobia vencami Maďari z dediny a okolia (obr. 7).

Pokračujúc po tejto línii, priamo oproti hlavnému vchodu do kostola, je umiestnený podstavec nejakého bývalého objektu, dnes pamätníka na druhú svetovú vojnu a na deportovaných obyvateľov počas málenkij robot.¹⁹ Samotný objekt je miestnym známy ako *Országzászló* (= [maďarská] štátna vlajka). Aby sme pochopili korene tohto názvu, musíme urobiť odbočku a vysvetliť pojem *maďarská štátna vlajka*.

Exkurz 2

Idea samotného fenoménu maďarskej štátnej vlajky pochádza od Nándora Urmánczyho (1868 – 1940), sedmohradského politika arménskeho pôvodu, poslanca maďarského parlamentu a (podľa jeho vlastných slov)

Obr. 7. Pamätný stĺp na pozadí bývalého podstavca maďarskej štátnej vlajky s pamätnou tabuľou s menami z Dvorníkov odvečených občanov do Sovietskeho zväzu. Z archívu Attilu Juhásza

„nekompromisného Maďara“. Z jeho iniciatívy vznikla v Budapešti prvá štátna vlajka symbolizujúca národnú jednotu. Výber miesta samozrejme nebol náhodný, keďže budapeštianske námestie Slobody (= *Szabadság tér*, jedno z najväčších námestí v meste) sa stalo symbolom rakúskych represálií v boji za slobodu v rokoch 1848/49, pretože práve v jednej z jeho budov bol popravený gróf Lajos Batthyányi, prvý maďarský premiér. Keď sa po dohode z Trianonu hľadal pamätník, ktorý by pripomínal to, čo Maďari považovali za nespravodlivý diktát, toto námestie sa ukazovalo ako najvhodnejšie. Tu boli postavené alegorické sochy od štyroch významných maďarských sochárov tej doby, ktorí predstavovali odtrhnuté regióny historického Uhorska (Západ, Sever, Východ a Juh). – Len „v zátvorke“ poznamenávam, že v alegorickej plastike Severu, t. j. bývalého Horného Uhorska, malý chlapec pritulený k dospelým vyjadruje „synovskú náklonnosť“ Slovákov a zároveň všetkých národností historického Uhorska k „vlasti“ (Flier 2020).

Skupinu sôch neskôr doplnil kvetinový záhon v strede polkruhového oblúka, ktorý znázorňoval Uhorsko obklopené riadkami dobovej „národnej modlitby“²⁰, uhorskej hymny viery. V roku 1928 bola odhalená „relikvijná štátna vlajka“ (= *Ereklyés Országzászló*) korunujúca celú kompozíciu, ktorá vždy viala na pol žrde ako symbol toho, že maďarský národ nesúhlasil s nespravodlivým rozhodnutím v Trianone.²¹ Prídavné meno „relikvijný“ odkazuje na skutočnosť, že do jeho základov bola privezená zemina zo všetkých žúp historického Uhorska a z mnohých významných miest uhorských dejín. Teda každý, kto sa priblížil k zástave, stál na „posvätnéj maďarskej“²² pôde²³. Na základe vzoru v Budapešti bolo v tom čase v maďarských obciach vztýčených necelých tisíc štátnych vlajok, vrátane menšieho počtu aj „relikvijných štátnych vlajok“. V ich podstavci bol otvor s nápisom 63 uhorských žúp, v ktorom umiestnili vzorku pôdy z miesta budapeštianskej štátnej vlajky (por. Zeidler 2013: 214–219).

Treba poznamenať, že obce na južnom Slovensku, ktoré boli v roku 1938 pripojené k Maďarsku, dostali od maďarských inštitúcií ako dar veľké množstvo štátnych vlajok, ktoré boli v lokalitách umiestnené na viditeľnom mieste. Ilona L. Juhász v monografii o vojnových pamätníkoch zdokumentovala kombinácie štátnych vlajok s pamätníkmi prvej svetovej vojny na južnom Slovensku na základe dobových správ a terénneho výskumu. Podrobne

opisuje okolnosti slávnostného odhalenia takmer dvoch desiatok takýchto objektov na južnom Slovensku (L. Juhász 2010: 88 – 96). Ich osudy možno s pomerne veľkou presnosťou rekonštruovať na základe spomienok, dobových tlačových správ a neskorších publikácií.

Podľa informácie Lászlóa Kötelesu mala obec Dvorníky dve vlajky: tzv. búrkovú (pravdepodobne išlo o každodennú vlajku, ktorá bola neustále spustená na pol žrde) a ozdobnú, ktorá sa vyvesovala pri príležitosti významných štátnych sviatkov. Na základe mojich súčasných poznatkov príbeh príchodu oboch vlajok do obce mohol byť nasledovný.

Prvá, pravdepodobne tzv. búrková vlajka (= *vihar zászló*), bola darom maďarského kráľovského ministerstva vnútra, keďže voliči obce takmer bez výnimky hlasovali v prvých československých voľbách v roku 1921 za vtedajšiu Maďarskú národnú stranu. Päť alebo šesť zástupcov ministerstva vnútra nieslo vlajku bezprostredne po vstupe maďarských vojsk na opäť získané územie (7. 11. 1938). Obec v novembri 1938 zasa dostala od rímskokatolíckej farnosti Nagykáta v Maďarsku ďalšiu, „prekrásnu vlajku s erbom“, pravdepodobne išlo o spomínanú ozdobnú zástavu (= *dísz zászló*). Informoval o tom aj krátky článok v miestnom týždenníku v obci Nagykáta: „*Rímskokatolícka farnosť Nagykáta [...] zakúpila z improvizovanej zbierky medzi účastníkmi čajového večierka 6. novembra prekrásnu vlajku s erbom s rozmermi 100x200 cm a darovala ju filiálke turnianskej rímskokatolíckej farnosti Dvorníky.*“ (*A nagykátai r. kath. tantestület adományai* 1938).

Na podstavci, ktorý zhotovili ihneď miestni murári (Görcsös, Klinko, Kusztván a Spisák), boli dva nápisy. O ich obsahu miestni obyvatelia poskytli rozporuplné informácie, a hoci zo slávnosti posvätenia sa zachovalo viac (pomerne nekvalitných) fotografií, na ktorých vidieť aj určité texty, nie je možné ich presne rozlíštiť. Na čelnej strane azda ide o nasledovný text: EZT AZ ORSZÁGZÁSZLÓT / SZÁDUDVARNOK KÖZSÉG / FELSZABADULÁSÁNAK EMLÉKÉRE / EMELTE: / A M. KIR. BELÜGYMINISZTERI, / VÁRMEGYEI, VÁROSI, RENDŐRSÉGI / ÉS INTÉZETI / SZÁMVEVŐSÉGEK TISZTIKARA / ÉS EZEKNEK A SZÁMVEVŐSÉGEKNEK / ÜDÜLŐ ÉS JÓLÉTI EGYESÜLETE (= Túto štátnu vlajku / na pamiatku oslobodenie / obce Dvorníky / postavili: / úradníci župných, mestských, / policajných oddelení / Maď. Kráľ.

Ministerstva vnútra / a združenie pre rekreáciu / a sociálnu starostlivosť / týchto úradov). Na zadnej strane možno ide o posledný riadok Maďarského vyznania viery: *Verím / vo vzkriesenie / Uhorska / Amen.* (Obr. 8)

Následne sa námestie so štátnou vlajkou stalo miestom maďarských štátnych sviatkov (15. 3., 20. 8.) a sviatok kostola (8. 8.). Pri týchto príležitostiach bola ozdobná vlajka vztýčená na pol žrde. Dobová fotografia ukazuje, že jeden z oltárikov sprievodu na sviatok Najsvätejšieho Kristovho Tela a Krvi (Božieho Tela) bol postavený k podstavcu štátnej vlajky. V miestnej kolektívnej pamäti sa informáciu ale nepodarilo potvrdiť.

Štátna vlajka mohla plniť svoje pôvodné poslanie až do konca druhej svetovej vojny. Vtedy sa pre Maďarov na Slovensku začali tri roky „bezprávia“: zatvorenie maďarských škôl, československo-maďarská výmena obyvateľstva a deportácie na nútenú prácu na územie dnešnej Českej republiky.²⁴ Po roku 1945 bolo na Moravu deportovaných takmer desať najbohatších rodín z obce, medzi nimi aj rodina Smajdovcov, ktorá slúžila ako kostolní zvonári. Keďže ukryli vlajku, aby ju zachránili, vzali si ju so sebou, zašitú do vankúša ich malej dcéry²⁵. Po návrate domov ju uchovávali v kostole pod oltárom (podľa niektorých spomienok zakopanú v zemi), až kým ju po zmene režimu nevybrali, starosta v Košiciach ju v roku 2005 nenechal reštaurovať a 21. mája 2006 bola slávnostne znovu posvätená.²⁶ Nápis na vlajke znie:

Obr. 8. Cirkevný sprievod na Božie Tela (okolo roku 1940) pri oltáriku postavenom k podstavcu štátnej vlajky v Dvorníkoch. Zo zbierky Edity Viszlaj

HITTÜNK / FELSZABADULTUNK / 1938. NOVEMBER 7. (Verili sme / oslobodili sem sa / 7. november 1938) (Köteles 2017: 189). Potom bola umiestnená v kostole, ale „keďže nechceli nikoho provokovať“, nedali ju k oltáru, ale umiestnili v galérii (odkiaľ bola neskôr zapožičaná na spomínanú výstavu v Maďarsku).

Keďže podstavec po roku 1945 stál na námestí pred kostolom osamotený a na oboch stranách boli prázdne miesta po odstránených textoch, najskôr tam boli umiestnené tabule na pamiatku obetí druhej svetovej vojny z dediny. Sú na nich uvedené mená 16 občanov, ktorí zahynuli počas druhej svetovej vojny na východnom fronte (medzi nimi je aj Imre Miliczky, ktorý po vojne zomrel v sovietskom tábore nútených prác), s dátumami ich narodenia a úmrtia. Pamätná tabuľa na prednej strane sa začína textom A II. VILÁGHÁBORÚ / ÁLDÓZATAI (= Obete druhej svetovej vojny), pamätná tabuľa na zadnej strane sa končí týmito tromi riadkami: ISTENT IMÁDNI / HAZÁT SZERETNI / TÖLÜNK TANULJATOK (= Uctievať Boha / milovať svoju krajinu / učte sa od nás)

Neskôr, v roku 2015, pri príležitosti 70. výročia odvlčenia na nútené práce (*málenkij robot*) do Sovietskeho zväzu bola na južnej strane podstavca, oproti pamätnému stĺpu a pamätníku deportovaných, umiestnená pamätná tabuľa aj k tejto udalosti.²⁷ Na nej je uvedené meno už uvedeného I. Miliczkeho, ktorý zahynul počas nútených prác, a ďalších šiestich deportovaných. Farár Attila Juhász chcel, aby sa na podstavec bývalej štátnej vlajky umiestnila socha Zmŕtvychvstalého Krista („predsa tam nemôžeme dať maďarskú vlajku“), ale po jeho odchode z obce sa tento plán nerealizoval (por. Rémiás 2014: 105, 106 – 107, 109 – 110). Podstavec tak nadobudol čiastočne novú funkciu a slúži spolu s ostatnými objektmi opísaného sakrálneho priestoru ako miesto národných osláv a lokálnych spomienkových podujatí.²⁸ (Už som bol takmer na konci písania tohto článku, keď som od Lászlóa Kötelesu dostal fotografiu, na ktorej je základňa štátnej vlajky doplnená stožiarom namaľovaným vo farbách maďarskej trikolóry. Táto zmena sa uskutočnila v roku 2023 a odvtedy sa na maďarské národné sviatky (15. 3., 4. 7., 20. 8.) vyvesuje tzv. *búrková maďarská vlajka*. Sakrálny priestor sa teda neustále vyvíja a mení...)

K zhrnutiu poznatkov o sakrálnom priestore v Dvorníkoch treba konštatovať, že v chápaní miestnych obyvateľov je opisovaný priestor posvätné miesto, pretože

ich „starobylý“ kostol je jadrom, okolo ktorého sa nachádza „zem posvätená kosťami predkov“ (bývalý cintorín). K nemu potom postupne pribudli ďalšie objekty, ktoré posilňovali kresťanskú úctu, národnú príslušnosť, lokálnu pamäť a identitu. A takmer nepozorovane vznikol sakrál-ny priestor, ktorý sa napriek počiatkovej náboženskej dominancii (kostol, malé sakrálne pamiatky) stal miestom lokálnej pamäti (bývalý cintorín, pamätník padlým vo vojne, prenasledovaným po vojne, deportovaným, vysídleným) a výrazom národnej identity (pamätný stĺp *kopjafa*, sv. Štefan). Tieto posledné znaky (t. j. národné a lokálne) majú tendenciu prevažovať nad prejavmi náboženskej sakrálnosti: na oslavách sa zúčastňujú veriaci aj občania bez náboženského vyznania, na požehnaní predmetov sa zúčastňuje rímskokatolícky kňaz aj kalvínsky farár (hoci počet kalvínskych veriacich v samotnej obci je zanedbateľný), na pamätnej tabuli pripomínajúcej výročie vysvätenia rímskokatolíckeho kostola dominuje maďarský národný znak, zatiaľ čo do textu sú vsunuté aj protestantské formuly.

Obr. 9. Súsošie sv. Cyrila a Metoda v Branči.
Foto József Liszka, 2023

Celý tento jav je neoddeliteľnou súčasťou procesu, ktorý metaforicky naznačuje názov tohto článku. Citát je výňatkom z nižšie uvedeného nápisu na súsoší sv. Cyrila a Metoda v Branči (okr. Nitra):

SV. CYRILA A METOD

A prišli sme do vašej slovenskej
vlasti, aby sme vám vo vašej sladkej
materinskej reči slovenskej hlásali slovo
Božie 863 – 885

Súsošie Františka Gibalu (1912 – 1987) bolo postavené v roku 1943 na vtedajšej slovensko-maďarskej hranici (podľa legendy sa tu sv. Cyril a Metod zastavili na svojej ceste do regiónu) ako symbol – a ochrana – slovenského národa pred jeho južným susedom (obr. 9). Ani pôvodná iniciatíva nebola čisto náboženská (pozri text nápisu a výber miesta) a odvtedy sa využíva, podobne ako mnohé iné súsošia sv. Cyrila a Metoda, ako miesto do cirkevnej liturgie zahalených politických podujatí, kde obvyčajne dominujú národné aspekty. Na päť súsošia boli v máji 2024 dva vence v slovenských národných farbách s nápisom CYRILOMETODIÁDA o.z. V blízkosti pomníka, na sva-hu kopca, sa nachádza kompozícia dlažbočných kociek so slovenským štátnym znakom, obkolesená letopočtom 1943, pripomínajúcim rok jeho postavenia.²⁹ (Obr. 10) Iné súsošie sv. Cyrila a Metoda v Komárne slávnostne odhalil v roku 2010 vtedajší predseda vlády Slovenskej republiky Robert Fico (Liszka 2021: 424 – 431).

Obr. 10. Kompozícia pripomínajúca rok postavenia súsošia sv. Cyrila a Metoda v Branči. Foto József Liszka, 2023

Príklon sakrálnosti k politickému a národnému možno pozorovať aj v prípade svätošefanských sôch v regióne, pričom tieto dva fenomény spolu aj neustále súperia (por. L. Juhász 2013, 2018: 156 – 174; Liszka 2021: 432 – 440; Mannová 2002; Schell 2008). Výrazným príkladom je prípad obce Čechynce (okr. Nitra), kde sú na nádvorí rímskokatolíckeho kostola niekoľko krokov od seba socha sv. Štefana a socha sv. Cyrila a Metoda (obr. 11). Táto dvojité inštalácia sôch odráža vyhrotený národnostný konflikt, vlastne stret dvoch nacionalizmov, maďarského a slovenského, vyjadrený v symboloch generovaných cirkevnou i verejnou politikou³⁰ (por. Gottsmann 2010). Rímskokatolícki veriaci v Čechynciach v podstate od druhej svetovej vojny majú neustále problém s jazykom liturgie.³¹ Hoci lokalitu

Obr. 11. Sochy sv. Jána Nepomuckého, sv. Štefana a sv. Cyrila a Metoda v pozadí s kostolom sv. Jána Krstiteľa v Čechynciach. Foto József Liszka, 2024

nezasiahla československo-maďarská výmena obyvateľstva ani nútené práce v Česku, v dôsledku „reslovakizácie“³² a slovenského osídľovania a prisťahovalectva postupne stratila svoj maďarský charakter.³³ Kňazi, ktorí boli v obci ustanovení, väčšinou Slováci, ktorí nevedeli po maďarsky, si prirodzene vynútili používanie slovenského liturgického jazyka. V obci si pamätajú na incident zo začiatku 50. rokov, keď sa na omši maďarskí farníci spievajúci po maďarsky a Slováci po slovensky snažili navzájom prehlásiť a potom sa pred kostolom tak pobili, že musel zakročiť celý autobus policajtov z Nitry a nastoliť poriadok. Z času na čas boli v dedine maďarskí kňazi alebo aj slovenskí kňazi, ktorí perfektne ovládali maďarčinu, ale cirkev nielenže nedokázala tlmieť národnostné napätie, ale často ho ešte stupňovala. Miestni Slováci vnímali po maďarsky slúžené omše ako vlastný útlak a cirkevné orgány sa vždy snažili vyhovieť ich skutočným alebo domnelým sťažnostiam. Od roku 1991 nemala obec maďarského kňaza a po reorganizácii cirkvi v roku 2008 boli maďarské obce v ešte väčšej nevýhode ako predtým, keď v reorganizovanej Nitrianskej diecéze podiel maďarských veriacych sklesol na 10 %. Vzájomné krivdy a obviňovanie boli a sú neustále na programe dňa a v tomto svetle treba vnímať aj príbeh uvedených dvoch sôch. Sochu sv. Štefana dal postaviť zámožný miestny maďarský podnikateľ na nádvorí kostola, neďaleko sochy sv. Jána Nepomuckého (na mieste staršej sochy), ktorú nechal vytvoriť o rok skôr s týmto nápisom: NEPOMUKI / SZENT JÁNOS / A TITOKTARTÁS / ÉS A HŰSÉG / VÉRTANÚJA / KÖNYÖRÖGJ / ÉRETTÜNK / ÁLLÍTTATTA / NÉMETH JÁNOS / AZ ÚR 1995-DIK / ESZTENDEJÉBEN (= Svätý Ján Nepomucký, Mučeník Spovedného tajomstva a vernosti, oroduj za nás. Postavil János Németh v roku Pána 1995). V texte nápisu sa spomína aj *vernosť*, čo je pomerne zriedkavý prívlastok pre sv. Jána Nepomuckého. Socha bola postavená v období tretej vlády vtedajšieho premiéra Vladimíra Mečiara, keď boli (aj) Maďari na Slovensku vystavení sérii reštrikcií a atrocít. V tomto prípade sa *vernosť* zjavne vzťahuje aj na vernosť národnosti a materinskému jazyku.³⁴

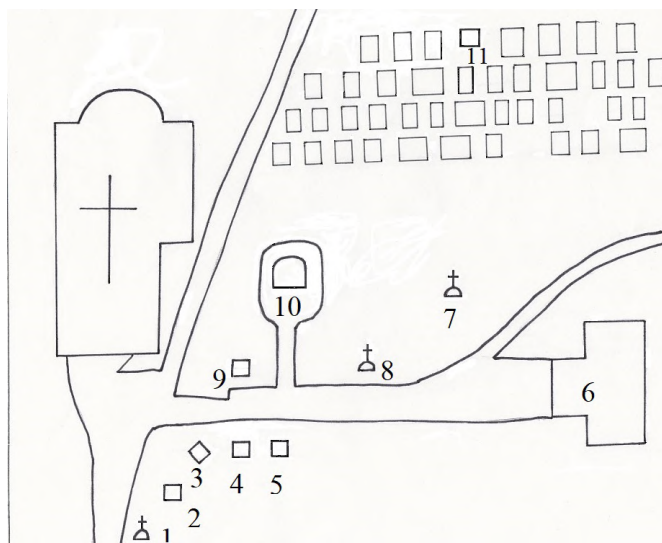
Socha svätého Štefana, postavená o rok neskôr, je jasným odkazom na pociťované vtedajšie maďarské krivdy: SZENT ISTVÁN / MINDEN / MAGYAROK KIRÁLYA / ÖRIZD / ÁRVA NÉPEDET! / EMELTETTE / NÉMETH JÁNOS / AZ 1996-OS ÉVBEN (= Svätý Štefan, kráľ všetkých Maďarov, zachraňuj svoj osirelý

národ! Dal postaviť János Németh v roku 1996). Miestni Maďari sa domnievajú, že socha je zámerne otočená smerom na Nitru, čo je odkaz na historické centrum regiónu a jeho maďarský charakter.³⁵ Odhalenie sochy 20. augusta 1996 sa stalo širšou národnou, politickou a náboženskou udalosťou,³⁶ ktorá presahovala miestne záujmy. Na slávnosti sa zúčastnili viacerí kňazi z regiónu a Maďarska. Tento dátum je každoročne späť s pietnou spomienkou maďarských veriacich pri soche sv. Štefana a omšou v kostole. V tento deň slovenský farár, ktorý je v obci od roku 2011, hovorieval aj po maďarsky. Podľa niektorých sa snažil urovnávať národnostné konflikty, podľa iných vyvolával problémy, v poslednom čase si pravidelne berie dovolenku a svätú omšu slúži hosťujúci maďarský kňaz, aby pomohol Maďarom osláviť sviatok, ktorý sa považuje za akýsi „doplnkový sviatok kostola“³⁷. Pri tejto príležitosti vystupuje miestna tradičná spevácka skupina, školáci recitujú piesne a maďarské organizácie kladú vence.³⁸ Zoltán Ilyés zaznamenal príklad z oslavy Dňa sv. Štefana z konca 90. rokov 20. storočia, keď miestni veriaci vyvesili v blízkosti sochy sv. Štefana gobelín s vyobrazením moldavského kniežaťa, sv. Štefana cel Mare (Štefan Veľký, vládol v rokoch 1457 – 1504), vyzdobený maďarskými trikolórami.³⁹ Urobili tak pravdepodobne v presvedčení, že zobrazuje maďarského sv. Štefana. Ilyés to vysvetľuje takmer storočným odlúčením miestnych Maďarov od Maďarska (Ilyés 2013: 419 – 420). Tento jav jazykovedná literatúra nazýva „divergentný vývin“ (por. Kontra 2006), ale pravdepodobne ide o oveľa všeobecnejší jav, o „úpadok znakov“. Pôvodný a presný význam niektorých atribútov a symbolov sa časom zabúda a deformuje, čo vedie k podobným chybám v definovaní a uctievaní niektorých svätcov.⁴⁰

Takmer okamžite na to zareagovali miestni Slováci plánom postaviť v blízkosti kostola pri Lurdskej jaskyni sochu sv. Cyrila a Metoda. To malo (aspoň podľa maďarských veriacich) zabezpečiť, aby sa tí, ktorí sa modlia k Lurdskej Panne Márii, modlili aj k Cyrilovi a Metodovi, a to kvôli ich blízkosti. Hoci betónový základ budúceho súsošia bol už hotový (neskôr na ňom bola postavená socha medžugorskej Panny Márie), atmosféra v obci sa natoľko vyostřila (pri konfrontačných aktivitách miestnej a nitrianskej organizácie Hnutia za demokratické Slovensko a Strany maďarskej koalície), že súsošie sv. Cyrila a Metoda bolo nakoniec umiestnené na líniu vyznačenú sochami sv. Štefana a sv. Jána Nepomuckého, ale s podstavcom otoče-

ným o 45 stupňov smerom ku kostolu, so slovenským textom SVÄTÉMU / CYRILLOVI / A / METODOVI / NAŠIM / VIEROZVESTCOM / A SPOLUPTARÓNOM / EURÓPY / POSTAVILI VERIACI / Z ČECHYNYIEC / R.P. 1996. V deň sv. Cyrila a Metoda (5. júla) sa podľa miestnych obyvateľov pri soche nekoná pietna spomienka, ale v kostole sa koná svätá omša v slovenčine.

Kto dnes vstúpi na cintorín v Čechynciach, nájde poriadok, pokoj a mier.⁴¹ (Obr. 12) Vchod do kostola je oproti železnej bráne, vyhotovenej v r. 1935, v tieni starej lipy. Vpravo od krátkej cestičky medzi bránou a kostolom sa prejde okolo dreveného kríža pripomínajúceho misiu z roku 1924 a potom okolo sochy Najsvätejšej Trojice, ktorú v roku 1931 postavil József Hajdú. Na jej podstavci je nápis v maďarčine pripomínajúci 13 mladých mužov z Čechynciec, ktorí padli v prvej svetovej vojne. Keď pred kostolom odbočíme doprava, cesta vedie k novému domu smútku, po ktorého pravej strane sa nachádzajú už spomínané súsošia sv. Cyrila a Metoda, sv. Štefana a sv. Jána Nepomuckého. Zhruba oproti soche sv. Štefana, na druhej strane cesty, je socha Panny

Obr. 12. Situačný plán sakrálneho priestoru okolo rímskokatolíckeho kostola v Čechynciach: 1. misijný kríž; 2. socha sv. Trojice; 3. súsošie sv. Cyrila a Metoda; 4. socha sv. Štefana; 5. socha sv. Jána Nepomuckého; 6. dom smútku; 7. drevený kríž; 8. kamenný kríž (1833); 9. socha Panny Márie Medžugorskej; 10. lurdská jaskyňa; 11. socha Márie Immaculaty. Stav 2024. Kresba József Liszka

Márie Medžugorskej, o ktorú sa starajú slovenskí veriaci, za ňou Lurdská jaskyňa, postavená v roku 1970, s maďarskými nápismi a väčšinou po maďarsky písanými tabuľkami vďakyvdania. V línii s lurdskou jaskyňou, rovnobežne s cestou, vedúcou k domu smútku, sa nachádza (novší) drevený kríž (s nápisom AVE CRUX) a neďaleko od neho, pozdĺž cesty je ďalší kamenný kríž s latinským nápisom, postavený v roku 1833. To všetko je situované na okraji cintorína. Neďaleko, ale už medzi hrobmi, sa nachádza socha (s maďarským nápisom) Márie Immaculaty, postavená v roku 1910. Zdá sa, že sakrálny priestor je rozdelený podľa etnického princípu: o súdošia sv. Cyrila a Metoda a Medžugorskej Panny Márie sa starajú slovenskí veriaci, o lurdsú jaskyňu skôr Maďari, smiernym príklonom k Slovákom (pri troch maďarských je jedna tabuľa vďakyvdania v slovenskom jazyku, tabuľa dokumentujúca výstavbu jaskyne je len v maďarčine), o ostatné posvätné pamiatky sa stará ubúdajúci počet maďarských veriacich. Boj o sakrálny priestor akoby sa teraz presunul do sakrálného priestoru vo vnútri kostola, kde sa slovenskí veriaci (za aktívnej účasti kňaza) snažia presadiť. V kostole je už samostatný slovenský bočný oltár. Kňaz vymenil zariadenie v sakristii a teraz plánuje vymeniť lavice za „pohodlnejšie“, čo veľmi pobúrilo maďarských veriacich. Maďarskí farníci vnímajú plánované odstránenie lavíc ako útok na ich tradičné spoločenstvo, keďže ich kedysi vyrobili miestni remeselníci za peniaze ich predkov.

POZNÁMKY:

1. V roku 1997 založené Výskumné centrum európskej etnológie v Komárne je organizačnou jednotkou Fórum inštitútu pre výskum menšín v Šamoríne (viď www.foruminst.sk; L. Juhász – Liszka 2007; Liszka 2003, 2013a).
2. Od posledného desaťročia 19. storočia až do prvej svetovej vojny bol demografický obraz širšieho regiónu výrazne ovplyvnený vysťahovalectvom do cudziny, predovšetkým do Ameriky. To malo vplyv aj na tunajšie malé sakrálné pamiatky. Jednotlivci aj rodiny posielali domov peniaze, aby tí, ktorí zostali doma, mohli uctiť pamiatku svojich vysťahovaných rodákov postavením kríža, sochy alebo kaplnky (por. Bodnár 2014; 2019; Liszka 2021: 494 – 496).
3. Aleida Assmann interpretuje priestor (*Raum*) ako širší fenomén, ktorý v sebe nesie určitý potenciál budúcnosti (*Zukunftspotential*), zatiaľ čo miesto (*Ort*) je definované vlastnou historicitou, kde možno históriu prežívať a zažívať, kde si ju možno pripomínať (Assmann 2009: 16 – 17). Pritom je potrebné dodať, že ak si *miesto* priblížime, samo o sebe odhalí *priestor*, často vysoko štruktúrovaný a viacvrstvový, ktorý sa tiež vyvíja vo svojej vnútornej historicite. O zmenách vo využívaní symbolického priestoru v priebehu dva

Miesto záveru

Ak porovnáme dva vyššie opísané sakrálné priestory v Dvorníkoch a v Čechynciach, zistíme dôležitý rozdiel. Kým sakrálny priestor v Dvorníkoch pozostáva z malých sakrálnych objektov výhradne náboženského charakteru, prechodné objekty (socha sv. Štefana) a objekty, ktoré posilňujú lokálnu pamäť a národné cítenie, celok reprezentuje miesto pre lokálnu pamäť v národnom kolorite, zatiaľ čo v prípade Čechyncie sa séria primárne náboženských objektov stretáva s náboženskými objektmi, ktoré smerujú k národnému (sochy sv. Štefana a sv. Cyrila a Metoda). To, čo by mohlo celý sakrálny priestor stmelovať, je náboženská zbožnosť. Tú však rozbiehajú dve sochy národných svätcov, ktoré ohlasujú práve národný rozpor.

Vznik inštitúcie národných svätcov má prinajmenšom stredoveké korene, spočiatku v kontexte sakrality a politiky (por. Petersohn 1994), pričom je zrejme, že práve procesy formovania moderných európskych národov tento aspekt zvýraznili. Od tohto momentu národné postupne prevažuje nad sakrálnym, ako to možno vidieť okrem iného na vývoji kultu sv. Štefana, sv. Václava, sv. Cyrila a Metoda a ďalších (por. Kowalská 2007; Manonová 2009: 282 – 379; Samerski 2007).

To všetko, prelínanie sakrálného a národného (nacionálneho, resp. etnického), ktoré tak ponúka nové poslanstvo (narušenie sakrálného pozdĺž národných zlomov), je zvýraznené v kontexte sakrálnych priestorov určených na podobné účely.

- a pol desaťročia po zmene režimu, najmä na základe konkrétnych maďarských príkladov v Rumunsku pozri Bodó – Biró 2017.
4. „*Als heilig gelten Orte, an denen die Anwesenheit von Göttern erfahren werden kann. [...] Der heilige Ort ist eine Kontaktzone zwischen Gott und Mensch.*“ (Assmann 2003: 303)
 5. Treba poznamenať, že niektorí bádatelia chápu tento jav ako sekularizáciu posvätných priestorov, ako profánne priestory (por. Dobai 2022: 60 – 61), iní dichotómii sakrálného a profánneho zoskupujú okolo fenoménov „sveta cirkvi“ a „religiozity každodenného života“ (por. Lengyel – Limbacher 1997).
 6. K teoretickému (a praktickému) pozadiu tohto fenoménu pozri Dobai 2022 (najmä s. 31 – 61); Csáky – Zeyringer 2009; Csáky–Leitgeb 2002; Voigt 2004; Barna 2000; Bartha 2000; Keményfi 2000; Eliade 1957 (najmä s. 13 – 39); Otto 1947.
 7. „Etnické náboženstvo“ je samozrejme vo väčšine prípadov, aspoň v strednej Európe, geograficky determinované. V prípade náboženstva, ktoré je prevažne spojené s určitou etnickou skupinou v rámci konkrétneho územného celku, prívlastok etnický v širšom kontexte zvyčajne nemusí platiť. V danej lokalite alebo subregióne

- môžu byť rímskokatolíci Slováci, reformovaní (kalvíni) Maďari, evanjelici Nemci, ale vo všeobecnosti nemožno povedať, že všetci rímskokatolíci sú Slováci, všetci reformovaní Maďari a všetci evanjelici Nemci, a to dokonca aj na takom relatívne malom území.
8. V roku 1964 boli Dvorníky zlúčené so susednými obcami Zádiel a Včeláre pod novým názvom Zádielske Dvorníky, až do opätovného osamostatnenia Zádielu v roku 1990, keď sa oficiálny názov obce zmenil na Dvorníky-Včeláre. Tento príspevok sa zaoberá problematikou týkajúcou sa sídelnej časti Dvorníky, preto je názov obce používaný v tejto podobe.
 9. Podiel Maďarov v Dvorníkoch síce v posledných desaťročiach neustále klesá, ale stále oficiálne tvoria viac ako polovicu obyvateľstva: 1921 97 %, 1961 66 %, 2011 64%. Zdroj: <<https://telepulesek.adatbank.sk/telepules/szadudvornok-dvorniky/>> (cit. 15. 4. 2024). Podľa tamojšieho bývalého farára Attilu Juhásza tých niekoľko slovenských rodín, ktoré sa tu usadili, nemá žiadny vzťah k náboženstvu. Farár si spomína len na jednu staršiu Slovenku, ktorá pravidelne chodila do kostola, ale dokonale sa naučila po maďarsky. Maďarčina je každodenným hovorovým jazykom aj väčšiny tých, ktorí sa označujú za Slovákov.
 10. Okrem obyvateľov dediny osobitné poďakovanie patrí Attilovi Juhászovi, miestnemu rímskokatolíckemu kňazovi, ktorý svojho času pôsobil v obci, a Lászlóovi Kőtelesovi za ich všestranné údaje a podklady, ktoré mi značne pomohli pri mojej práci. Taktiež patrí vďaka Ilone L. Juhász, Attilovi Lévyamu, Miroslavovi Michelu a Attilovi Terbócskovi za ich odborné rady.
 11. Knižné publikácie uvádzam v literatúre. Veľkým prínosom bol pre mňa aj lokálny cirkevný bulletin v maďarskom jazyku *Boldogasszony. A tornai és tornaújfalui római katolikus plébániák értesítője* (= „Blahoslavená Matka. Spravodaj turnianskej a dvorníckej rímskokatolíckej fary“).
 12. V článku o púti sa píše: „*Mali sme tiež tú česť byť prítomní pri kúpe sochy Panny Márie Fatimskej, ktorá bude umiestnená na nádvorí cirkevnej základnej školy sv. Štefana vo Dvorníkoch, aby sa zvýšila informovanosť žiakov o fatimskom poslanstve.*“ (Surovec 2017)
 13. Tu treba poznamenať, že v obci od roku 1944 nebola základná škola s vyučovacím jazykom maďarským. Cirkevná škola, založená v roku 2011, poskytuje vzdelávanie pre deti s maďarským materinským jazykom bez ohľadu na vierovyznanie. Na slávnostnom otvorení preto nové zariadenie požehnal nielen rímskokatolícky, ale aj reformovaný farár (SZM 2011; VE 2013).
 14. Pozri <https://www.moje-sochy.sk/index.php?lang=sk&s=1&oldal=1&tit=Sochy%20Jan%20Lukacs> [cit. 2024-04-24]
 15. Svätá Pravica (= *Szent Jobb*) je maďarská národná a katolícka relikvia, o ktorej sa tvrdí, že je mumifikovanou pravou rukou sv. Štefana (975 – 1038). Jeho hrob bol otvorený 20. augusta 1083, mumifikovaná pravica bola zároveň ukradnutá, a potom ju 30. mája 1085 získal späť uhorský kráľ, sv. Ladislav (1040 – 1095). Odtvtedy je termín 30. máj sviatkom sv. Pravice). V Budapešti sa uchováva v Bazilike sv. Štefana a stala sa predmetom púť, pričom sa každoročne 20. augusta nesie v procesii. Jej pravosť je avšak sporná.
 16. Tzv. kopijovitý stĺp (= *kopjafa*), ozdobný pamätný stĺp, ktorý využíva ornamente sedmohradských reformovaných náhrobkov, sa od tretej tretiny 20. storočia stal veľmi obľúbeným maďarským národným symbolom. Stavia sa na verejných miestach pri príležitosti rôznych štátnych sviatkov, udalostí a výročí. Ilona L. Juhász ich len na južnom Slovensku zdokumentovala do 300 (L. Juhász 2005, 2008). Do súčasnosti sa ich počet minimálne zdvojnásobil.
 17. Maďarská revolúcia a boj za slobodu sa začali 15. marca 1848, v deň, ktorý je dodnes maďarským štátnym sviatkom. V roku 2013 bol ale pre veľmi nepriaznivé počasie pamätný stĺp odhalený o týždeň neskôr.
 18. Csemadok = Skratka kultúrnej organizácie: Kultúrny zväz Maďarov v [Česko]Slovensku.
 19. Na konci druhej svetovej vojny príslušníci sovietskej armády, odvolávajúci na odpratávanie ruín, odviekli z východného Slovenska okolo 130 tisíc Nemcov a Maďarov (podľa miestnej terminológie) na *málenkij robot* („*maličkú prácu*“). Z avizovanej niekoľkotýždňovej práce sa vyklúla viacročná nútená práca ďaleko v Sovietskom zväze (por. Lehotai 2018 – súhrn v slovenčine, s. 253).
 20. „Maďarské vyznanie viery“ (= *Magyar Híszekegy*) vzniklo v roku 1920 na základe výberového konania. Parafrazovaním začiatkových riadkov *Creda* slúžilo na zmiernenie a nápravu maďarských sťažností ohľadne „diktátu v Trianone“. Jeho autorkou je Szeréna Papp-Váry, a pozostáva z troch riadkov: „Verím v jedného Boha, verím v jednu Vlasť, / Verím v jednu večnú Božiu spravodlivosť, / Verím vo vzkriesenie Uhorska. Amen.“ (= *Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában: / Hiszek egy isteni örök igazságban, / Hiszek Magyarország feltámadásában!*) Podľa ministerského nariadenia sa tieto tri ľahko zapamätateľné riadky stali rannou modlitbou na začiatku pracovného dňa v ľudových školách a objavili sa aj na obálkach školských zošitov, čím sa stali akousi maďarskou národnou modlitbou (por. Zeidler 2013: 208 – 209). V Hontianskych Vrbcich možno dodnes čítať riadky maďarského vyznania viery na podstavci bývalej štátnej vlajky v kombinácii s pamätníkom na prvú svetovú vojnu (L. Juhász 2010: 92 – 93).
 21. K problematike mierovej zmluvy v Trianone a jej vnímaniu v Maďarsku a na Slovensku pozri Kovács É. 2013; Kusá – Michela 2013; Romsics 2005.
 22. Síce v tejto súvislosti by sme mali hovoriť o Uhorsku (teda o multi-etnickej krajine), ale ideológia štátnej vlajky naznačuje, že išlo skôr o *maďarskú*, a nie uhorskú pôdu.
 23. Analógiu tohto prípadu je jedna maďarská iniciatíva na Slovensku. V roku 2020 občianske združenie Sine Metu odhalilo 4. júna (100. výročie podpísania Trianonskej zmluvy, v deň, ktorý je od roku 2010 zákonom prijatým Dňom národnej jednoty v Maďarsku) na mieste letného mládežníckeho vzdelávacieho tábora v Gomba-seckom údolí (okr. Rožňava) pamätník s reliéfvinou vlajkou. Sokel je 16-tonový podstavec bývalej sochy Honvéda (= maďarského vojaka) z Banskej Štiavnice, v ktorého vnútri je 50-litrová kovová kapsula. Do kapsule bola uložená zemina zo 600 maďarských lokalít na Slovensku a na stožiaroch umiestnili nedávno vytvorenú tzv. vlajku Maďarov na Slovensku. Podľa organizátorov pamätník symbolizuje solidaritu Maďarov na Slovensku a zároveň je posolstvom, že maďarská komunita na Slovensku existuje aj po 100 rokoch a chce naďalej zostať maďarskou (L. Juhász 2020).
 24. K historickým súvislostiam pozri Vadkerty 2002 (najmä: 33 – 149) a Ujváry 1997.
 25. Julianna Smajda Hegedüs, dnes 81-ročná.
 26. Monografia obce datuje slávnostné znovuvysvätenie na rok 2007 (Rémiás 2014: 105).
 27. V obci sa rozchádzajú názory na úlohu Ágostona Kőtelesu, ktorý bol tiež rodinným príslušníkom deportovanej a počas nútených prác osoby, ktorá zahynula, pri podpore vytvorenia pomníka (sochy) a predmetnej pamätnej tabule. Podľa istých respondentov, bol

- „komunistickým predsedom“ miestneho JRD a pred zmenou režimu nikdy nehovoril o sovietskych táboroch nútených prác. Potom to zrejme chcel kompenzovať. Za zmienku však stojí, že na tému *málenkij robot* napísal aj obsiahlu, na údaje a pôvodné dokumenty bohatú knihu, ktorej podtitul znie: *Násilne deportovaní kresťania z Horného Uhorska v sovietskom zajatí* (Köteles 2017). Starosta obce v skúmanom období, Sándor Miliczky, ktorý zasa vyštudoval slovenské školy, zohral rozhodujúcu úlohu pri vytváraní niektorých prvkov sakrálneho (národného) priestoru a cirkevnej školy s vyučovacím jazykom maďarským.
28. Vzhľadom na tieto zmeny funkcie a znaky je azda opodstatnené hovoriť v tomto prípade o fenoméne *pomníka ako o palimpseste* podľa vzoru koncepcie *mesta ako palimpsestu* („die Stadt als Palimpsest“), ktorú navrhla Alleida Assmann (2009: 13). K fenoménu *priestoru ako palimpsestu* pozri analýzu Gabriely Kiliánovej o meniacich sa funkciách Devína ako národného sakrálneho priestoru (Kiliánová 2005).
 29. V máji 2024 bol celý svah zarastený burinou, takže kto by nevedel o pamätnom mieste a neľahdal ho zámerne, určite by ho ani nezbadal.
 30. K súpereniu o symbolické obsadenie etnického priestoru v neďalekých Nových Zámkoch vid' Ferencová 2009; Vrabel 2009.
 31. Treba dodať (ale v rámci tejto štúdie nie je možné venovať sa problematike detailne), že jazykovo-etnické konflikty majú pravdepodobne oveľa hlbšie korene a môžu siahať až do obdobia pred rokom 1918 a pravdepodobne neboli vyriešené ani v období medzi dvoma svetovými vojnami. Hoci „na spoločnom rokovaní 16. decembra 1938 delegácia Maďarského kráľovstva navrhla Československu tzv. malú výmenu obcí [okrem iných] Komjatice s Degešom a majer Jatov za obec Branč, Klasov, Veľké Chyndice, Babindol, Čechynce a Malý Cetín“, československá delegácia však odmietla výmenu „z dôvodu narušenia hospodárskeho života v okolí“ (Valo 2015: 258 – 259). Tento výsledok vyvolal medzi Maďarmi v Čechynciach veľké sklamanie. Tisovo Slovensko určite neprispievalo k životu obce bez etnických konfliktov.
 32. Reslovakizácia bola pokusom československej vlády o zmenu etnickej štruktúry južného Slovenska po druhej svetovej vojne. Jej východiskom bolo, že na južnom Slovensku neexistujú Maďari, len pomadžarčení Slováci. Tým zase treba poskytnúť možnosť, aby sa vrátili (s podpisom vyhlásenia, že sú Slováci) k slovenskému národu (por. Vadkerty 2002).
 33. Podiel Maďarov žijúcich v obci bol nasledovný: 1900 96 %, 1930 77 %, 1960 50 %, 1991 59 %, 2001 54 %, 2021 32 %. Zdroj: „Nyitracsehi, Csehi [Čechynce] /település!“. *Szlovákiai Magyar Adatbank* [online] 20. 4. 2012 [cit. 15. 4. 2024]. Dostupné na: <<https://telepulesek.adatbank.sk/telepules/nyitracsehi-cechynce/>>.
 34. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že socha sv. Jána Nepomuckého plní (slovenské) národné poslanie (český národný svätec!), ale to je len zdanlivé. Sv. Ján Nepomucký bol stelesnením monarchistických ideí a protireformácie a jedným z najúčinnejších propagátorov jeho kultu boli práve Habsburgovci. Nie je náhoda, že po prvej svetovej vojne českí vojaci, ktorí tiahli na územie dnešného Slovenska, s najväčšou intenzitou demolovali a ničili sochy sv. Jána Nepomuckého (pozri Liszka 2013b).
 35. Susedná socha sv. Jána Nepomuckého je tiež otočená smerom na Nítru.
 36. V máji 2024 boli na podstavec sochy pripevnené vence vo farbách maďarskej trikolóry, pričom na jednom z nich je nápis v maďarčine: *Csehi Önkormányzat* (= Samospráva z Čechyniec).
 37. Patrónom kostola je sv. Ján Krstiteľ, jeho deň je teda oficiálnym sviatkom kostola.
 38. Prípád z Čechyniec som prezentoval na základe vlastných terénnych výskumov (2000, 2023, 2024), cenných údajov poskytnutých Máriou Vrabcovou a prípadovej štúdie Zoltána Ilyésy (2013).
 39. Obraz sa dostal do dediny darom od moldavskej folklórnej skupiny vystupujúcej pred pár rokmi v Nitre.
 40. Na tento fenomén upozornilo viacero bádateľov. Tu by som chcel upozorniť na štúdiu Attilu Terbócsa (2023), v ktorej opisuje premenu niektorých sôch sv. Jána Nepomuckého v Zadunajsku (západné Maďarsko) na sochy sv. Jána Evanjelistu.
 41. Podľa skupiny miestnych Maďarov je však tento pokoj len zdanlivý a napätie sa rozvíja pod povrchom naďalej.

LITERATÚRA:

- A nagykátai r. kath. tantestület adományai. *Nagykátai Járás* 4, 1938, 20. 11., s. 2.
- Assmann, Aleida. 2003. *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München: Verlag C. H. Beck.
- Assmann, Aleida. 2009. Geschichte findet Stadt. In: Csáky, Moritz – Leitgeb, Christoph (eds.). *Kommunikation – Gedächtnis – Raum. Kulturwissenschaften nach dem „Spatial Turn“*. Bielefeld: transcript Verlag. 13 – 27.
- Barna, Gábor. 2000. Mentális határok – megduplázott világok. In: Balázs, Géza et al. (eds.). *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára II*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. 689 – 701.
- Bartha, Elek. 2000. A szakrális tér koncepciói az ezredforduló folklorisztikájában. In: Cseri, Miklós – Kósa, László – T. Bereczki, Ibolya (eds.). *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. Szentendre: Magyar Néprajzi Társaság–Szabadtéri Néprajzi Múzeum. 505 – 512.
- Becze, Szabolcs. 2008. Az identitás „rései” és a folyamatosság tett történelem – történelmi tudat és kollektív reprezentáció. In: Bencze, Szabolcs – Szűts, István Gergely (eds.). *Határélet. Antropológiai tanulmányok Jabloncáról*. Miskolc: Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet. 129 – 165.
- Bodnár, Mónika. 2014. Malé sakrálne pamiatky (božie muky, kríže, kaplnky) v historickej turnianskej župe. In: Domenová, Marcela (ed.). *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska III*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove. 159 – 170.

- Bodnár, Mónika. 2019. „Amerikás” szakrális kisémlékek a történeti Torna vármegyében. In: Tamás, Edit – Kókai, Sándor (eds.). *Kárpát-Pannon térség: tájak, népek tevékenységek. Tanulmányok Frisnyák Sándor professzor 85. születésnapjára*. Nyíregyháza-Sárospatak: Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma. 57 – 76.
- Bodó, Julianna – Biró, A. Zoltán. 2017. Szimbolikus térhasználat változó szerepben. *Replika* (5): 147 – 161.
- Csáky, Moritz – Zeyringer, Klaus (eds.). 2002. *Inszenierungen des kollektiven Gedächtnisses. Eigenbilder, Fremdbilder*. Innsbruck: Studien Verlag.
- Csáky, Moritz – Leitgeb, Christoph (eds.). 2009. *Kommunikation – Gedächtnis – Raum. Kulturwissenschaften nach dem „Spatial Turn“*. Bielefeld: transcript Verlag.
- Dobai, Attila Marcellán. 2022. *Szagrális terek Budapestén a rendszer-változás után*. Budapest: ELTE PPK-L'Harmattan.
- Durkheim, Émile. 2003 (1912). *A vallási élet elemi formái. A totemisztikus rendszer Ausztráliában* [Les formes élémentaires de la vie religieuse]. Budapest: L'Harmattan.
- Eliade, Mircea. 1957. *Das Heilige und das Profane. Vom Wesen des Religiösen*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Ferencová, Michaela. 2009. Pomníky v slovensko-maďarských vzťahoch. Etnické zápsy a ich regulácia na južnom Slovensku. *Národopisná revue* 19 (1): 3 – 13.
- Gottsmann, Andreas. 2010. *Rom und die nationalen Katholizismen in der Donaumonarchie. Römischer Universalismus, habsburgische Reichspolitik und nationale Identitäten 1878–1914*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Hartinger, Walter. 2002. Von roten Kreuzen und anderen numinosen Orten in der Volkskunde. In: *Studententagung zur Kulturarbeit in Niederbayern an der Universität Passau. 7. Juli 2001. Vier Vorträge*. Passau: Universität Passau – Lehrstuhl für Volkskunde. 9 – 23.
- Ilyés, Zoltán. 2013. „Ahogy a verést meg lehet szokni, ezt is meg lehet szokni”. Pasztorációs konfliktus Nyitraacsehin. In: Fedinec, Csilla – Ilyés, Zoltán – Simon, Attila – Vizi, Balázs (eds.). *A közép-európai-ság dicsérete és kritikája*. Pozsony: Kalligram. 399 – 422.
- Juhász, Attila. 2002. *A tornai plébánia története*. Kassa: Pont Kiadó.
- Juhász, Attila. 2014. Szádudvarnok római katolikus egyháztörténete. In: Rémiás, Tibor et al. *Szádudvarnok és Méhész történeti kismonográfiája*. Košice: Vydavateľstvo JES. 40 – 50.
- Juhász, Ilona, L. 2005. „Fába róva, földbe útve...” *A kopjafák/émlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál*. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Juhász, Ilona, L. 2008. Kopijovité/pamätné stĺpy ako prostriedky národného označenia priestoru. *Slovenský národopis* 56 (1): 43 – 54.
- Juhász, Ilona, L. 2010. *Neveitek e márványlapon... A háború jelei. Adalékok a világháborús emlékjelek etnológiai szempontú értelmezéséhez. kopjafák/émlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Juhász, Ilona, L. 2013. Dvojaká historická pamäť. Pomníky ako zdroje politických konfliktov dvoch národov v pohraničnom meste Komárno. In: Soukupová, Blanka – Nosková, Helena – Bednařík, Petr (eds.). *Paměť – národ – menšiny – marginalizace – identity I*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. 97 – 111.
- Juhász, Ilona, L. 2018. *Komárom emlékjelei az államfordulatok és rendszerváltások tükrében*. Somorja – Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Etnológiai Központ.
- Juhász, Ilona, L. – Liszka, József. 2007. Kleindenkmäler in der Südslowakei. Ein Forschungsbericht. In: Haas, Heribert – Kerckhoff-Hader, Bärbel (eds.). *Kleindenkmalforschung. Bewahren – Forschen – Dokumentieren – Vermitteln. Dokumentation einer Fachtagung. 16. Internationale Tagung für Kleindenkmalforschung 10.–13. Juni 2004*. Bamberg: Schule der Dorf- und Flurentwicklung in Klosterlangheim. 19–28.
- Keményfi, Róbert. 2000. Szagrális tér, „eticitás”, nemzetállam. In: Cseri, Miklós – Kósa, László – T. Bereczki, Iboya (eds.). *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. Szentendre: Magyar Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum. 33 – 50.
- Kiliánová, Gabriela. 2005. *Identita a pamäť. Devín / Theben / Dévény ako pamätné miesto*. Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- Kontra, Miklós. 2006. Hungarian In- and Outside Hungary. In: Ammon, Ulrich et al. (eds.). *Sociolinguistics / Soziolinguistik*. Volume 3. 2nd completely revised and extended edition. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 1811 – 1818.
- Kovács, Ákos. 2006. *A kitalált hagyomány*. Pozsony: Kalligram.
- Kovács, Éva. 2013. O traumatickej pamäti Trianonu. In: Michela, Miroslav – Vörös, László (eds.). *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava: Historický ústav SAV. 265 – 276.
- Kowalská, Eva. 2007. Kyrill und Method. Ihre Tradition in Politik und Geisteswelt der Slowakei. In: Samerski, Stefan (ed.). *Die Renaissance der Nationalpatrone. Erinnerungskulturen in Ostmitteleuropa im 20./21. Jahrhundert*. Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag. 116 – 127.
- Kőteles, Ágoston. 2017. *Csak azok a kaukázusi sakálok ne üvöltöznek már... Az erőszakal elhurcolt felvidéki keresztények szovjet rabságban*. Szepsi: vl. nákladom.
- Kusá, Dagmar – Michela, Miroslav. 2013. Dejiny a kultúrna trauma. Trianon a politiky verejného spomínania na Slovensku a v Maďarsku. In: Michela, Miroslav – Vörös, László (eds.). *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava: Historický ústav SAV. 277 – 305.
- Lehotai, Aladár. 2018. „Málenkij robot”. *Gömöriek a szovjet légereken. Tetves, szénporos Oroszország*. Pozsony: Hagományok és Értékek Polgári Társulás – Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma.
- Lengyel, Ágnes – Limbacher, Gábor. 1997. *A Szent és a Profán. Népi vallásosság a Palócföldön*. Balassagyarmat: Nógrádmegyei Múzeumok Igazgatósága.
- Liszka, József. 2001. Zum Symbolensystem der Selbstbestimmung der ungarischen Volksgruppe in der (Tschecho)Slowakei. In: Bernard, Jeff – Withalm, Gloria (eds.). *Mythen, Riten, Simulakra. Semiotische Perspektiven. Akten des 10. Internationalen Symposiums der Österreichischen Gesellschaft für Semiotik*. Wien: Österreichische Gesellschaft für Semiotik. 711 – 724.
- Liszka, József. 2003. Archiv drobných sakrálnych pamiatok. Dokumentácia drobných sakrálnych pamiatok vo Výskumnom centre európskej etnológie v Komárne. *Slovenský národopis* 51 (4): 515 – 523.
- Liszka, József. 2004. Vom Werden und Vergehen der (National)Symbole. Das Beispiel der ungarischen Volksgruppe in der Slowakei. In: Paládi-Kovács Attila (ed.). *Times, Places, Passages. Ethnological Approaches in the New Millennium*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 152 – 163.
- Liszka, József. 2012. Zur Ehre Gottes... oder? Errichtungsanlässe sakraler Kleindenkmäler. In *Andacht und Erinnerung. Gegenstand*

- *Symbol – Handlung*. Bärbel Kerckhoff-Hader ed. Bamberg: Lehrstuhl für Europäische Ethnologie. 123 – 133.
- Liszka, József. 2013a. Die Erforschung sakraler Kleindenkmäler in der ungarischen Ethnologie. Ergebnisse und Perspektiven. *Jahrbuch für Europäische Ethnologie* (Dritte Folge) 8: 55 – 84.
- Liszka, József. 2013b. Svätý Ján Nepomucký a symbolický priateľ. *Fórum. Spoločenskovedná revue* : 107 – 114.
- Liszka, József. 2013c. Osobná a kolektívna sebaaprezentácia na príklade malých sakrálnych objektov na juhu Slovenska. In: Soukupová, Blanka – Nosková, Helena – Bednařík, Petr (eds.). *Paměť – národ – menšiny – marginalizace – identity I*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. 123 – 134.
- Liszka, József. 2017. Dokumentácia malých sakrálnych pamiatok vo Výskumnom centre európskej etnológie v Komárne. *Acta Ethnologica Danubiana* 18 – 19: 93 – 110.
- Liszka, József. 2021. Monumentumok. Szakrális (és „szakrális”) kismélekek a Kárpát-medencében. *Forma – Terminológia – Funkció*. Komárom–Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ.
- Lukács, László. 2021. *Szent István király a néphagyományban*. Székesfehérvár: Szent István Király Múzeum.
- Mannová, Elena. 2002. Von Nationalhelden zum Europa-Platz. Inszenierungen des kollektiven Gedächtnisses in Komárno an der slowakisch-ungarischen Grenze. In: Csáky, Moritz – Zeyringer, Klaus (eds.). *Inszenierungen des kollektiven Gedächtnisses. Eigenbilder, Fremdbilder*. Innsbruck: Studien Verlag. 110 – 131.
- Mannová, Elena. 2009. *Minulosť ako supermarket? Spôsoby reprezentácie a aktualizácie dejín Slovenska*. Bratislava: Historický ústav SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Otto, Rudolf. 1947 (1917). *Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen*. 28. Auflage. München: Biederstein Verlag.
- Petersohn, Jürgen (ed.). 1994. *Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter*. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag.
- Rémiás, Tibor et al. 2014. *Szádudvarnok és Méhész történeti kismonográfiája*. Košice: Vydavateľstvo JES.
- Romsics, Ignác. 2005. *Der Friedensvertrag von Trianon*. Herne: Gabriele Schäfer Verlag.
- Samerski, Stefan (ed.). 2007. *Die Renaissance der Nationalpatrone. Erinnerungskulturen in Ostmitteleuropa im 20./21. Jahrhundert*. Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag.
- Schell, Csilla. 2008. Das Fest des. St. Stephan als überdachendes Identitätsangebot. Mythen, Fakten, Bilder zur Historie des Festes am 20. August. In: Schell, Csilla – Prosser, Michael (eds.). *Fest, Brauch, Identität – ünnepek, szokások, identitás. Ungarisch-deutsche Kontaktfelder*. Freiburg: Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde. 15 – 85.
- Surovec, Róbert. 2017. Zarándoklat Portugália megszentelt helyeire. *Boldogasszony* 9 (11): 7.
- SZM. 2011. Van iskolánk! Megnyílt a Szent István Egyházi Alapiskola. *Boldogasszony* 3 (8): 1, 5.
- Szoborszentelés Szádudvarnokon. 2009. *Boldogasszony* 1 (9): 2.
- Terbócs, Attila. 2023. A csombárdi Szent János-szobor. Esettanulmány a jelromlásról. *Acta Ethnologica Danubiana* 25: 25 – 45.
- Ujváry, Zoltán. 1997. *Bezdomovcom v rodnej zemi. Deportácia Maďarov do Čiech*. Dunajská Streda: Lilium Aurum.
- Vadkerty, Katalin. 2002. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948. Trilógia o dejinách maďarskej menšiny*. Bratislava: Kalligram.
- VE [Viszlai, Edit]. 2013a. Kopjafaállítással egybekötött megemlékezés. *Boldogasszony* 5 (3): 2.
- VE [Viszlai, Edit]. 2013b. Az új kenyér megáldása Szent István napján. *Boldogasszony* 5 (8): 5.
- Valo, Ján. 2015. Slovensko-maďarská štátna hranica v rokoch 1938 – 1945. *Historica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského* 49: 248 – 265.
- Voigt, Vilmos. 2004. *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba*. Budapest: Timp Kiadó.
- Vrábel, Ferdinand. 2009. O pomníkoch v etnických a politických zápa-soch na Slovensku. *Národopisná revue* 19 (1): 269 – 272.
- Zeidler, Miklós. 2013. Verejný prejav maďarského iredentizmu medzi dvomi svetovými vojnami. In: Michela, Miroslav – Vörös, László (eds.). *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava: Historický ústav SAV. 205 – 232.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

- Flier, Gergely. 2020. „Trianon 100: a magyar fájdalom és remény emlékművei az egykori Budapesten.“ *Pest Buda* [online] 2. 1. [cit. 24. 4. 2024]. Dostupné na: <https://pestbuda.hu/cikk/20200101_flier_gergely_a_magyar_fajdalom_es_remeny_emlekmuei_az_egykori_budapesten>.
- Juhász, Ilona, L. 2020. „Az irredenta jelkép, az országzászlós emlékmű.“ *Bumm.sk* [online] 20. 6. [cit. 24. 4. 2024]. Dostupné na: <<https://www.bumm.sk/velemeny/2020/06/04/l-juhasz-ilona-az-irredenta-jelkep-az-orszagzaszlos-emlekmu>>.